શ્રી

જવાહિર પ્રાર્થના સંગ્રહ.

ભાગ ૧ લો.

[શ્રીમજ્જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજશ્રીના
વ્યાખ્યાન સમયે શરૂઆતમાં કહેલ પ્રાર્થનાનો [illegible].]

સંગ્રહકાર :
અમૃતલાલ વાડીલાલ સંઘવી.

પ્રકાશક :
વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી
સારંગપુર, તળીયાની પોળ-અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી.]   પ્રત ૧૦૦૦   [સં. ૧૯૯૫.

કીંમત એક આનો.

ગુજરાતી પ્રકાશકનું નિવેદન

પ્રસ્તુત ગ્રંથના સકલ સ્થાનકવાસી જૈન સમુદાયના ગૌરવસમા શ્રીમદ્ જૈનાચાર્ય પૂજ્યશ્રી જવાહિરલાલજી મહારાજશ્રીએ રાજકોટ ચાતુર્માસમાં આપેલાં દૈનિક વ્યાખ્યાનોની શરૂઆતનો શુભ સંગ્રહ છે.

જીવનને નિયમિત અને પ્રભુમય બનાવવામાં પ્રાર્થના એ એક અમોઘ સાધન છે. જો કે, આજના બુદ્ધિવાદના જમાનામાં શ્રદ્ધાભાવનો લોપ થતો જાય છે અને તેનું સ્થાન તર્ક લેતો જાય છે પણ જે તત્ત્વની શોધમાં બુદ્ધિ પણ બુઠ્ઠી થઈ જાય છે, અને તર્ક પણ પાછો ફરે છે તે તર્ક અને બુદ્ધિથી પર અગમ્ય આત્માના અસ્તિત્વ વિષે પણ નાસ્તિકતા ઉદ્‌ભવે છે તો પછી પરમાત્માની પ્રાર્થના વિષે આસ્તિકતા ક્યાંથી હોય ? ભલે નાસ્તિકવાદની દૃષ્ટિએ પરમાત્માની પ્રાર્થનાનું મૂલ્ય કાંઈ ન હોય પણ **જેમને પરમાત્મા અને આત્મા પ્રતિ અચલ શ્રદ્ધા છે તેમને માટે પ્રાર્થના એ તો વિકાર વિષને દૂર કરવાનું જીવન ઔષધ છે.** પૂજ્યશ્રીએ પ્રાર્થના વિષે પોતાના જે મૌલિક વિચારો વર્ણવ્યા છે તે પ્રત્યે વાચકોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે.

આશા છે કે, પ્રકાશનના હેતુને બર લાવવામાં પ્રાર્થના સંગ્રહ થોડે ઘણે અંશે પણ સહાયભૂત નીવડશે, તોપણ તેની પાછળ સેવવામાં આવેલો શ્રમ સાર્થક જ છે.

પ્ર. શ્રાવણ સુદ ૫
સંવત ૧૯૯૫
અમદાવાદ.

લી.
વાડીલાલ ડાહ્યાભાઈ સંઘવી.

॥ શ્રી જિનેન્દ્રાય નમઃ ॥

શ્રી જવાહિર પ્રાર્થના સંગ્રહ

૧: શ્રી ઋષભદેવ સ્વામી.

શ્રી આદિનાથ ભગવાનના નામથી આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

શ્રી આદીશ્વર સ્વામી હો, પ્રણમું સિરનામી તુમ ભણી,
પ્રભુ અંતરયામી આપ, મોપર મ્હેર કરીજે હો,
મેટીજે ચિંતા મનતણી, મારા કાટ પુરાકૃત પાપ. ॥ શ્રી૦ ॥૧॥

સંસારના બધા પ્રાણીઓને પ્રાર્થના કરવાનો અભ્યાસ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં હોય જ છે, પણ પ્રભુ પ્રાર્થના, ઇશ્વર પ્રાર્થના કે પારમાર્થિક પ્રાર્થના બધી પ્રાર્થનાઓમાં ઉત્કૃષ્ટ છે. જ્યારે આ પ્રાર્થના બધાથી ઉત્કૃષ્ટ છે તો આ પ્રાર્થનામાં ઉત્કૃષ્ટ વસ્તુનો વિચાર પણ કરવો જોઇએ. જેમ સામાન્ય વસ્તુના ગ્રાહક કરતાં રત્નનો ગ્રાહક ઉત્કૃષ્ટ ગણાય છે; તેજ પ્રમાણે જે ઉત્કૃષ્ટ પ્રાર્થના કરે છે તેના ભાવ પણ ઉત્કૃષ્ટજ હોવા જોઇએ. એટલા માટે પ્રાર્થના કરતી વખતે ઉત્કૃષ્ટ ભાવ અને ઉત્કૃષ્ટ

ઇચ્છા રાખવી જોઇએ, પણ ઇચ્છાનું પણ પરિવર્તન થયા કરે છે. અત્યારે કંઈ ઇચ્છા થાય છે અને પછી કંઈ ઇચ્છા થાય છે ! આ પ્રમાણે ઇચ્છાનું પરિવર્તન ભલે થયા કરે પણ જ્યારે આગળ વધતાં વધતાં ઇચ્છા નિર્વિકાર થઇ જાય ત્યારે એ ઇચ્છા પરમાત્માની પ્રાર્થનાને યોગ્ય છે એમ કહી શકાય ! એટલા માટે ઇચ્છા નિર્વિકાર બને એવી રીતે આગળ વધવું જોઇએ; અર્થાત્ અશુભ ઇચ્છાનો ત્યાગ કરી, શુભ ઇચ્છા કરવી અને એમ આગળ વધતાં વધતાં શુદ્ધ ઇચ્છામાં પહોંચવું જોઇએ. પહેલા અશુભ ઇચ્છાથી પ્રાર્થના કરવાનું છોડી દઇ ધીરે ધીરે શુદ્ધ ઇચ્છાથી પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતાં શીખવું અને જ્યારે એ શીખાઇ જાય ત્યારે સમજવું કે, હું પ્રાર્થનાની ઉત્કૃષ્ટતા જાણી એ ઉત્કૃષ્ટતાને અનુરૂપ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો છું.

ભગવાન આદિનાથની પ્રાર્થના અનેક રીતિએ કરવામાં આવી છે. એ વાત જુદી છે કે, પ્રાર્થના પોતપોતાની રૂચિ અને ઢબ પ્રમાણે કરવામાં આવે પણ પ્રાર્થના તો પહેલાની જ છે. જે પ્રાર્થના પહેલાં પ્રાકૃતમાં હતી તેજ સંસ્કૃતમાં થઇ અને પછી તે જુદી જુદી બાલભાષામાં પરિવર્તન થઈ. આમ રૂચિ પ્રમાણે ભાષા અને ભાવોનું પરિવર્તન લોકોએ અવશ્ય કર્યું છે, પણ પ્રાર્થના તો પહેલાની જ છે, વસ્તુ તો તેમાં તે જ છે. પ્રાર્થનામાં કહેવામાં આવ્યું છે કે,

" હે પ્રભો ! હું ઘણા લોકોને શરણે ગયો પણ મારા મનની ચિંતા દૂર ન થઈ અને મારી આશા સફળ ન થઈ! હવે હું તારા શરણે આવ્યો છું, માટે મારી આશા સફળ કર અને મારી ચિન્તાને દૂર કર ! "

ભગવાનની પાસે આશાને સફળ કરવાની પ્રાર્થના તો કરવામાં આવે છે પણ તેમની પાસેથી કેવી આશા કરવામાં આવે છે, એ પણ વિચારવા જેવી વાત છે.

તમે લોકો સાધુઓની પાસે કઈ આશાથી આવો છો ? તમે ધન કે સંસારની ચીજોની આશા પૂરી કરવા માટે તો અત્રે આવતા નથી ને ? જો તમે ધનાદિ સાંસારિક ચીજો મળવાની આશાએ આવતા હો તો તમારૂં અત્રે આવવું નિરર્થક જશે. આ જ પ્રમાણે જે પરમાત્મા, સંસારના વિકલ્પથી દૂર છે, તેમની પાસેથી સંસારની કોઈ કામના પૂરી કરવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો તે મોટી ભૂલ છે; માટે પરમાત્માની પાસે સાંસારિક ચીજની આશા પુરી કરવા માટે પ્રાર્થના ન કરતાં એવી પ્રાર્થના કરો કે, " હે પ્રભો ! સંસારના સંકલ્પ વિકલ્પ કરતાં અનન્ત કાળ ચાલ્યો ગયો; છતાં મારો પાર આવ્યો નહિ, માટે મારા સંસારના સંકલ્પ વિકલ્પો દૂર થાય એ આશાએ હું તારા શરણે આવ્યો છું, મારી એ આશા પૂરી કર કે જેથી ફરી મારામાં કોઈ પ્રકારની આશાજ ન રહે ! "

કોઇ માણુસ પાણીમાં ડુબતો હોય ત્યારે તેને કોઇ રાજ્ય આપવા માંડે તો રાજ્ય પસંદ કરશે કે નૌકા! તે રાજ્ય નહિ પણ નૌકા જ ચાહશે એ દેખીતું છે; આ જ પ્રમાણે જે આ સંસાર સમુદ્રને તરવા જ ચાહે છે, તેઓ તો પરમાત્માના ચરણ શરણ રૂપી નૌકા જ પસંદ કરશે, બીજું કાંઈ માંગશે નહિ. તમે પણ એ જ ભાવનાએ પ્રાર્થના કરો કે, હે પ્રભો! મને તમારા ચરણનું જ શરણ મળે. આ ભાવનાથી કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના જ ઠીક અને વાસ્તવિક છે.

ભગવાન ઋષભદેવની પ્રાર્થના, તેમની સ્તુતિ તથા તેમના ધ્યાનને હિન્દુ સમાજમાં મહત્ત્વનું સ્થાન છે. ભગવાન ઋષભદેવને જૈન ધર્મ તો માનેજ છે અને જૈન શાસ્ત્રોમાં તેમની મહત્તા ખૂબ વર્ણવવામાં આવીજ છે, પણ અન્ય ધર્મનાં શાસ્ત્રોએ પણ ભગવાન ઋષભદેવની પ્રાર્થના કરી છે, અને તેમનું મહત્ત્વ બતાવ્યું છે. બીજા અવતારોના વિષે તો કોઇ પ્રકારનો મતભેદ પણ હોઈ શકે, પણ ભગવાન ઋષભદેવના વિષયમાં કોઈ પ્રકારનો મતભેદ નથી. ભગવાન ઋષભદેવના ઝંડા નીચે દરેક હિન્દુ આવી શકે છે એવા રુષભદેવ ભગવાન કે જેમણે સંસારનું કલ્યાણ કર્યું છે, અને જેમને બધા હિન્દુ માને છે, તેમના ઝંડા નીચે એકત્રિત થઈ લોકો પોતાનું કલ્યાણ કેટલું બધું સાધી શકે ?

સંસારમાં પણ પ્રાયઃ એવું જોવામાં આવે છે કે, જેમને બહુમત પ્રાપ્ત થાય છે તેમને બધા માને છે. ચુંટણી-ના સમયે જે માણુસ બહુમતે ચુંટાઈ આવે તેને બધા માને છે. આજ પ્રમાણે ભગવાન રૂષભદેવને બહુમતે સ્વીકાર્યા છે અને એટલાજ માટે બધા હિન્દુઓ તેમને માને છે.

જ્યારે આ પૃથ્વીતલ ઉપર ૧૮ ક્રોડાક્રોડી સાગર વર્ષો સુધી ધર્મનો વિચ્છેદ થઇ ગયો હતો, ત્યારે ભગવાન ઋષભદેવે પોતાની અવસ્થાના ૨૦ ભાગ કુંવરપદમાં પસાર કર્યા હતાં, ૬૩ ભાગ જનતાના કલ્યાણમાં તથા સંયમ પાલનમાં વ્યતીત કર્યાં હતાં, અને ૧ ભાગ કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શનની પ્રાપ્તિ કરી જનતાના કલ્યાણમાં પસાર કર્યો હતો. આ પ્રમાણે તેમણે આ પૃથ્વીતલ ઉપર ધર્મની પુનઃ સ્થાપના કરી હતી. એ ધર્મોદ્ધારને કારણેજ આજે તેમને થયા અસંખ્ય કાલ વ્યતીત થવા છતાં પણ જાણે તેઓ આપણી સામે હોય એમ લાગે છે. એવા પ્રભુની એકાગ્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરો તોપણ કલ્યાણ જ છે.

જૈન શાસ્ત્રોમાં તો ભગવાન રૂષભદેવનું વર્ણન અને તેમનાં ગુણગાન કરવામાં આવ્યાજ છે પણ વેદવ્યાસજીએ ભાગવત પુરાણમાં પણ તેમની નીચે પ્રમાણે પ્રાર્થના કરેલ છે:—

નિત્યાનુભૂતિ નિજ લાભ નિવૃત્ત તૃષ્ણઃ ।
શ્રેયસ્યતદ્વચનયા ચિરસુપ્તબુદ્ધેઃ ॥
લોકસ્ય ય કરુણાભયાત્મલોક, ।
માખ્યન્નમો ભગવતે ઋષભાય તસ્મૈઃ ॥

તે ઋષભદેવ ભગવાનને મારા નમસ્કાર છે કે, જેઓ તૃષ્ણા રહિત છે. તેમણે આત્મ સ્વરુપનો અભ્યાસ કરી પોતાની મેળે તૃષ્ણાને છોડી દીધી છે. તે તૃષ્ણા રહિત ઋષભદેવ ભગવાનને મારા નમસ્કાર છે. ભગવાનને નમસ્કાર કરવાનુ કારણ એ છે કે, તેમણે ચિરકાળથી અર્થાત્ અઢાર ક્રોડાક્રોડી સાગર વર્ષોથી જે જીવો મોહનિદ્રામાં અજ્ઞાનાવસ્થામાં સુષુપ્ત હતા તે જીવોને જાગ્રત કર્યાં હતાં. તેમણે પોતાનું કલ્યાણ તો સાધ્યું જ હતું પણ સાથે સાથે બીજા જીવોનું પણ કલ્યાણ કર્યું હતું. જે કેવળ પોતાનુંજ કલ્યાણ સાધે છે, તેમાં કાંઈ વિશેષતા નથી. વિશેષતા તો પોતાનું કલ્યાણ કરવાની સાથે બીજાનું કલ્યાણ કરવામાં રહેલી છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, પોતાનું કલ્યાણ તો ઘણાં લોકો કરે છે, પણ તેમની ગણના પરમાર્થીઓમાં થતી નથી, પણ જે લોકો સંસારનું હિત કરે છે તેમનીજ ગણના પરમાર્થીઓમાં થાય છે. જો સૂર્ય પોતેજ પ્રકાશ લે, બીજાને પ્રકાશ આપે નહિ તો તમે તેને સૂર્ય કહેશો ? પાણી જો તમારી તરસને છીપાવે નહિ તો તેને પાણી કહેશો ? અને જે અન્ન તમારી ક્ષુધાને શાન્ત કરે નહિ તેને તમે અન્ન કહેશો ? નહિં.

એજ પ્રમાણે જે બીજાઓનું કલ્યાણ સાધતા નથી તેમની ગણના મહાપુરૂષોમાં થતી નથી. મહાપુરૂષો તો તેઓજ છે કે, જેઓ જગતનું કલ્યાણ કરે છે

જે પ્રમાણે ભગવાને પોતાનું કલ્યાણ કરવાની સાથે બધાનું કલ્યાણ કર્યું તેજ પ્રમાણે તમારે પણ તમારૂં કલ્યાણ કરવાની સાથે બીજાઓનું પણ કલ્યાણ કરવું જોઇએ.

જે જે અવતારો કે મહાપુરૂષો પેદા થયા છે તે બધા આ પૃથ્વી ઉપર જ થયા છે, આ પૃથ્વી ઉપર રહીને જેટલું કલ્યાણ પોતાનું અને બીજાનું થઈ શકે તેટલું કલ્યાણ બીજે કયાંય થઈ શકતું નથી.

દેવલોકમાં પણ થઈ શકતું નથી. દેવલોકમાં તો બધા સુખી હોય છે એટલે ત્યાં કોના ઉપર કરૂણા કરી શકાય! કરૂણા કરવાનું સ્થાન તો આ જ ભૂમિ છે. એટલા માટે પોતાનું કલ્યાણ કરવા બીજાનું કલ્યાણ કરવાનો ઉત્સાહ રાખો. એમ થવું ન જોઇએ કે, અહીં તો ઉપદેશ સાંભળીને ઉત્સાહ બતાવો પણ અહીંથી બહાર જતાંજ ઉત્સાહને ઓસરી મુકો. ધર્મના કામમાં તો એવો ઉત્સાહ હોવો જોઇએ કે, જે ઓછોજ ન થાય!

આત્મા પરમાત્માની સાથે કેવી રીતે તલ્લીન થઇ જાય અને આત્મા તથા પરમાત્માનું એકીકરણ કેવી રીતે થાય, એ

વાત હૃદયપૂર્વક કરનાર ભક્તો જ જાણે છે. આપણે પણ એ વાતને લક્ષમાં રાખી અનન્યભાવે જો પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ તો આ ભવમાં નહિ તો અન્ય ભવમાં પરમાત્માની સાથે આપણું અવશ્ય એકીકરણ થઈ જાય !

ભગવાન રૂષભદેવના ચરિત્રને સંપૂર્ણ રીતે કહેવાને તો કોઈ સમર્થ નથી, પણ હું મારા વિચાર પ્રમાણે કહું છું કે, ઋષભદેવ ભગવાન સમુદ્ર સમાન છે અને જીવો નદીની સમાન છે. નદી જ્યાં સુધી સમુદ્રને મળતી નથી ત્યાં સુધી તો તે આડી અવળી પણ ચાલે છે, અને અવાજ પણ કરે છે; પણ જ્યારે તે સમુદ્રને મળે છે ત્યારે તે શાન્ત થઇ જાય છે. આ જ પ્રમાણે જ્યાંસુધી જીવ ભગવાન રૂષભદેવને મળતો નથી ત્યાંસુધી તો ધીંગાણા કરે છે, પણ જ્યારે ભગવાન રૂષભદેવને જીવ મળે છે ત્યારે તે ધીંગાણા છોડી દે છે અને શાન્ત બની જાય છે.

ભગવાન રૂષભદેવના ૯૮ પુત્રો જ્યાં સુધી ભગવાનથી જુદા રહ્યા ત્યાં સુધી તેઓમાં તોફાન રહ્યું, પણ જ્યારે તેઓ ભગવાનના શરણે આવ્યા ત્યારે તેઓમાં કોઇ પ્રકારનું તોફાન ન રહ્યું. તેમનું ચરિત્ર એમ કહે છે કે, જ્યાં સુધી જીવ સરાગ અથવા કષાય યુક્ત રહે છે ત્યાં સુધી તેઓમાં તોફાન તો રહે છે પણ તે તોફાનની ગતિ કઇ બાજુએ છે તે જોવાની જરૂર રહે છે જો તે તોફાનની ગતિ ભગવાન રૂષભદેવ તરફ

રહી તો તે તોફાન શાન્ત થઇ જશે પણ જો તેની ગતિ બીજી બાજુ રહી તો પછી તોફાન તોફાનરૂપે જ રહેશે. જે પ્રમાણે નદીના તોફાનની ગતિ જો સમુદ્ર તરફ રહી તો તો તે સમુદ્રમાં મળી જઈ શાન્ત થઈ જશે, પણ જો તે તોફાનની ગતિ સમુદ્ર તરફ ન રહી તો તે તોફાન શાન્ત થશે નહિ. તેજ પ્રમાણે આત્માના તોફાનની ગતિ પરમાત્મા તરફ રહી તો તે તોફાન પરમાત્માને મળ્યા બાદ શાન્ત થઈ જશે.

*

ભરત ચક્રવર્તિએ પોતાના ૯૮ ભાઇઓમાં ખુબ ખળભળાટ પેદા કર્યો હતો; પણ તે ભાઇઓની ગતિ ભગવાન ઋષભદેવ તરફ હતી, એટલા માટે તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે, 'આવા સમયે અમારે શું કરવું જોઇએ! અત્યાર સુધી અમે સ્વતંત્ર રહ્યા છીએ એટલે અમે ભરતની અધીનતા કેમ સ્વીકારી શકીએ! અને જો અમે અધીનતા સ્વીકારતા નથી તો પછી અમારે ક્ષત્રિયોચિત યુદ્ધ કરવું પડે છે.' આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તે ૯૮ ભાઈઓ એ નિશ્ચય ઉપર આવ્યા કે, "ઋષભદેવ ભગવાન જે પ્રમાણે આજ્ઞા આપે તે પ્રમાણે કરવું. જો તેઓ એમ કહે કે, ભરત મારી જગ્યાએ છે માટે એની આજ્ઞા તમારે માનવી જોઇએ, તો ભરતની આજ્ઞા માનવી એ આપણું કર્ત્તવ્ય છે. આપણે તો ભગવાનનુંજ કહેવું માનવું છે. પણ જો ભગવાન યુદ્ધ કરવાનું કહે તો આપણે યુદ્ધ

કરવું. ભગવાનની સલાહ પ્રમાણે યુદ્ધ કરીશું તો આપણો પરાજય પણ થઈ શકશે નહિ. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, ૯૮ ભાઇઓ ભગવાન રૂષભદેવના શરણે આવ્યા. ભગવાને તેમને ઉપદેશ આપ્યો અને એ ઉપદેશથી પ્રતિબોધિત થઈ ૯૮ ભાઈઓએ ભગવાનની પાસે સંયમ ધારણ કર્યો. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે; જે ભરત કોઈ પણ રીતે એ ભાઇઓને પોતાનું મસ્તક નમાવતો ન હતો, તે ભાઈઓની પાસે આવ્યો અને માથું નમાવીને કહેવા લાગ્યો કે, “ મને જે ચક્ર વગેરે રત્નો મળ્યાં છે એ બધા રત્નોએ મને ખાડામાં ઉતાર્યો, આપ પાછા ચાલો અને રાજ્ય કરો. ” આ પ્રમાણે ભરત પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યો. એનું પ્રધાન કારણ ૯૮ ભાઇઓ ભગવાનના શરણે ગયા અને તેમણે સંયમ ધારણ કર્યો એ જ હતું.

તમે કદાચ કહેશો કે, એ ૯૮ ભાઇઓની સામે તો ભગવાન રુષભદેવ હયાત હતા એટલે તેઓ તેમના શરણે ગયા, પણ આજે તો ભગવાન નથી એટલે અમે કોના શરણે જઈએ ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે, તમે ભગવાન રૂષભદેવને અમર માનો છો કે નહિ ? જો ભગવાન અમર છે તો પછી તેઓ દૂર કેમ છે ? ભગવાન રૂષભદેવ શરીરથી તે વખતે, તે સમયે અયોધ્યામાં રહ્યા હશે પણ તેમનું જ્ઞાન તો આજે પણ સંસારમાં ઓતપ્રોત થઈ ભરેલું છે; આ

કારણે તમારા શ્વાસોચ્છ્વાસની માફક ભગવાન પણ તમારા સમીપ જ છે. લોકોએ ખોટી કલ્પનાથી જ ભગવાનને દૂર માન્યા છે. જો તમે તમારી ખોટી કલ્પનાઓ છોડી દો તો ભગવાન તમારા સમીપ જ છે.

એક શ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે,

હિરણ્યમયે પરે કોશે વિરજં બ્રહ્મનિષ્કલમ્ ।
તચ્છુભ્રં જ્યોતિષાં જ્યોતિર્યત્તદાત્મવિદો વિદુઃ ॥

—ઉપનિષત્

અર્થાત્:—જેમને આત્મજ્ઞાન થયું હશે તેમને પરમાત્માને ઓળખવામાં વાર લાગતી નથી; પણ જેમને આત્મજ્ઞાન થયું નથી તેઓ પરમાત્માને ઓળખી શકતા નથી. જેમને આત્મજ્ઞાન થયું છે તેમને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ ક્યાં થશે તેને માટે કહ્યું છે કે, હિરણ્યમય–સુવર્ણમય કોષમાંથી પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થશે. એટલે એક પરમ જ્યોતિ છે એ પરમ જ્યોતિમાંથી પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થશે.

બાલભાષામાં સિદ્ધોની પ્રાર્થના કરતાં આ ભાવાર્થને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે કે,

ચન્દ્ર સૂર્ય દીપમણિકી, જ્યોતિ યે ન ઉલ્લંઘિતં;
તે જ્યોતિથી કોઈ અપર જ્યોતિ, નમો સિદ્ધ નિરંજનં.

અર્થાત્:—ચંદ્ર, સૂર્ય, દીપમણિ આદિ જ્યોતિઓથી

આત્મા અપર જ્યોતિ છે અને તે જ પરમાત્મા છે, એ પરમ જ્યોતિને શોધો.

જે પ્રમાણે સૂર્યને દીવો લઇ શોધવાની જરૂર રહેતી નથી, કારણ કે સૂર્ય સ્વયં પ્રકાશમાન છે, આ જ પ્રમાણે આત્મા પણ સ્વયં પ્રકાશિત છે. સૂર્ય સ્વયં પ્રકાશિત હોવાને કારણે જ સૂર્ય કહેવાય છે. જો તે સ્વયં પ્રકાશિત ન હોય તો તેને સૂર્ય કોઇ ન કહે. પણ આત્મા તો સૂર્યથી પણ અનંત પ્રકાશવાળો છે. સૂર્યને સૂર્ય કોણ કહે છે? સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે કે, સૂર્ય વાદળાથી ઢંકાઇ ગયો છે એમ કોણ કહે છે? આ પ્રમાણે સૂર્યની કીંમત આંકનાર અને સૂર્યને સૂર્ય કહેનાર આ આત્મા જ છે, એટલા માટે આત્મા સૂર્યથી પણ વધારે પ્રકાશમાન છે; એ આત્માને તમે ઓળખો તો પરમાત્માને ઓળખવામાં તમને વાર નહિ લાગે.

એ આત્મા શું કહે છે અને કેવો છે? એને માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે, એ આત્મા કાનનો પણ કાન છે, આંખની પણ આંખરૂપ છે, રસનો પણ રસીક છે; આ પ્રમાણે ઇન્દ્રિયો ઉપર જે આધિપત્ય ભોગવે છે તે આત્મા છે. તે આત્મા અમર છે. આત્મા અમર હોવા છતાં તેને અમર તરીકે માનવાનો વિશ્વાસ કરવામાં આવતો નથી એ જ મોટી ભૂલ થઇ રહી છે. આ ભૂલને કારણે જ જ્ઞાનીઓને ચિંતા થાય છે. જો કોઇ માણુસ હીરાને કાંકરો કહે તો

ઝવેરીને ચિંતા થાય કે નહિ ? આ જ પ્રમાણે આત્માની અમરતા વિષે કોઈ નકાર ભણે તો જ્ઞાનીઓને ચિંતા થાય કે નહિ ? આત્મા કેવો છે તે વિષે જ્ઞાનિજનો કહે છે કે, આત્મા નિર્મળ છે, વિરજ છે અર્થાત કર્મરજથી રહિત છે, તે અખંડ છે, પરમ ઉજ્જવલ છે અને જ્યોતિરૂપ છે. બધી જ્યોતિઓ આત્માની જ્યોતિ આગળ ઉતરતી છે. તમે લોકો જે પ્રકાશ જુઓ છો તે બધાં પ્રકાશો આત્માના પ્રકાશને લીધે જ પ્રકાશિત છે. પોતાના પ્રકાશથી જ બીજાં પ્રકાશો જોઈ શકાય છે. આત્માની જ્યોતિ એવી છે. આત્માની આ જ્યોતિની પાછળ જે પરમ જ્યોતિ છે. તે જ ભગવાન ઋષભદેવ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે, સાંસારિક કામોનો ખળભળાટ તો ચાલતો જ રહે છે; પરંતુ તે ખળભળાટથી ગભરાઇ ન જતાં તે ખળભળાટને પરમાત્માની તરફ ફેરવી દો. સંસારના ખળભળાટને પરમાત્માની તરફ ફેરવી દેવા માટે જ નૈતિક જીવનની શિક્ષા આપવામાં આવે છે. નૈતિક જીવન વિના આધ્યાત્મિક જીવન ટકી શકતું નથી. નૈતિક જીવનદ્વારા આધ્યાત્મિક જીવનની પ્રગતિ કરતા જાઓ તો તેમાં કલ્યાણ છે.

ભક્ત લોકો પરમાત્માની પ્રાર્થના સરળ રીતિએ કરે છે. સરળ અને સાદી રીતે કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના બધાને

અનુકૂલ આવે છે. જેનામાં વધારે યોગ્યતા હોય તે મોટાં કામો કરી શકે છે પણ સાધારણ કામો તો પ્રાયઃ બધા કરી શકે છે. સંસારમાં પણ જોવામાં આવે છે કે, મોટી મોટી ચીજો મોટા લોકોના જ ઉપયોગમાં આવે છે, પણ સાધારણ જનતાના ઉપયોગમાં તો સાધારણ ચીજો જ આવે છે. ઉંચા પ્રકારના પાક–પકવાન કે એના જેવી બીજી ખાદ્ય ચીજો મોટા માણસો જ ખાતા હશે અને કીંમતી પેય પદાર્થો પણ એ જ પીતા હશે ! તેમ છતાં સાધારણ ભોજન અને સાધારણ પેય પદાર્થોનો આધાર તે મોટા લોકોએ પણ આખરે લેવો જ પડે છે. પાણી કેવું સાધારણ પેય છે ! પણ શું એના વિના કોઈનું કામ ચાલી શકે છે ? આ પ્રમાણે જગતનું પોષણ સાધારણ ચીજો દ્વારા જ થાય છે.

પ્રાર્થના વિષે પણ આ જ વાત સમજો. છંદ કે અલંકારયુક્ત કવિતામાં કોઇ મોટો કવિજ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરી શકે છે પણ સરળ અને સાદી પ્રાર્થના તો પ્રાયઃ બધા લોકો કરી શકે છે એટલા જ માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે,

શ્રી આદીશ્વર સ્વામી હો !
પ્રણમૂં શિર નામી તુમ ભણી, પ્રભુ અન્તર્યામી આપ.

આ પ્રાર્થનામાં કહ્યું છે કે, "હે પ્રભો ! હું બે હાથ જોડી અને માથું નમાવી આપને નમન કરૂં છું." આ કેવી સરળ વાત છે ! માથું પણ હયાત છે અને હાથ પણ હયાત છે,

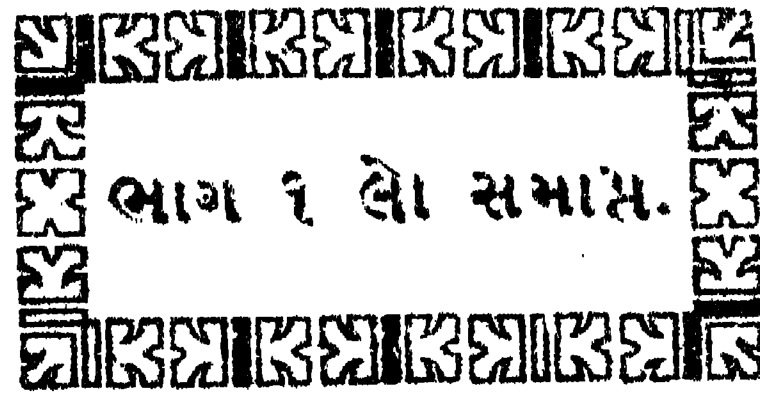
પરંતુ કેવળ એ જ કરવાનું બાકી રહે છે કે માથું અને હાથ બીજી બાજુ નમાવવામાં આવે છે તેને ત્યાંથી ફેરવી પરમાત્મા તરફ નમાવવામાં આવે.

જો કે, સંસારનું પોષણ સાદી વસ્તુઓ દ્વારા જ થાય છે પણ લોકોને સાદી વસ્તુઓથી સંતોષ થતો નથી એવું પ્રાયઃ જોવામાં આવે છે. લોકો સાદી વસ્તુઓથી સંતોષ માને કે ન માને પણ આખરે તેઓએ સાદી વસ્તુઓનો જ આશ્રય લેવો પડે છે. માછલીને ભલે કોઈ સારી ચીજ મળી જાય પરંતુ તેનું જીવન સાદા પાણી વિના ચાલી શકતું નથી. આ જ પ્રમાણે જો એમ સમજી લેવામાં આવે કે, સાદી પ્રાર્થના વિના અમારૂં પોષણ થઈ શકતું નથી તો કલ્યાણ થવામાં કોઈ પ્રકારનો સંદેહ જ ન રહે. ગીતામાં કહ્યું છે કે:—

કર્મેન્દ્રિયાણિ સંયમ્ય ય આસ્તે મનસા સ્મરન્ ।
ઈન્દ્રિયાર્થાન્વિમૂઢાત્મા મિથ્યાચારઃ સ ઉચ્યતે ॥

અર્થાત્ઃ—જે કોઈ ઈન્દ્રિયોને રોકીને ધ્યાની તો બની જાય છે, પણ જો તેના મનમાં વિષયની વાસના દોડતી હોય તો તેના માટે સમજવું જોઈએ કે, તે અહંકારથી વિમૂઢ થઈ રહ્યો છે અને મિથ્યાચારી બની રહ્યો છે. તે જે કાંઈ કરે છે તે સંસાર–વ્યવહારના કારણે જ કરે છે એટલા માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા માટે અંતરાત્માને પવિત્ર બનાવવાની જરૂર રહે છે.

અત્રે એક પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે, અંતરાત્માને પવિત્ર કરવા માટે વ્યવહારની જરૂર છે કે નહિ ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે, ભલે પોતાના માટે વ્યવહારની જરૂર ન પણ હોય છતાં જગતના કલ્યાણને માટે બાહ્ય વ્યવહારની પણ જરૂર રહે છે. કારણ કે, જનતા બાહ્ય વ્યવહારને જ જુએ છે અને બાહ્ય વ્યવહાર જોઇને જ તે અંતરાત્મા તરફ વળે છે; એટલા માટે બાહ્ય વ્યવહારની પણ જરૂર છે. પરંતુ કેવળ બાહ્ય વ્યવહારમાં જ ન રહી જતાં અંતરાત્માને પણ પવિત્ર બનાવવા જોઇએ.

(શ્રી અજીતનાથ ભગવાનના નામથી કરવામાં આવેલી પ્રાર્થના ભાગ ૨ જો છપાય છે.).

આત્મબોધ વિષે.

(જેવી કરે છે કરણી—એ રાગ.)

દુનિયાં તણી મુસાફીર,
આખીર જરૂર જવાનો;
મિલ્કત ને દેહ મુકી,
ખાકમાં થશે રવાનો. દુનિયાં ૧

સાથે ન કોઇ આવે,
ઍ મિત્ર સંગ આવે;
જ્યાં ધર્મની અદાલત,
ઇન્સાફ ત્યાં થવાનો. દુનિયાં ૨

વકીલાત ત્યાં ન ચાલે,
કોઇ લાંચ પણ ન ઝાલે;
જજમેન્ટ ત્યાંનો મળતા,
મુકરર જગે જવાનો. દુનિયાં ૩

હે સુજ્ઞ ખ્યાલ કરજે,
હિત વાક્ય ના વિસરજે;
નિજ ધર્મ માર્ગે વળજે,
તો મોક્ષ પામવાનો. દુનિયાં ૪

મુદ્રણસ્થાન : અમૃત વિજય પ્રિ. પ્રેસ, માણેકચોક—અમદાવાદ.

મુદ્રક : વાડીલાલ કાકુભાઈ સંઘવી.